

Dr hab. Agnieszka Żyta, prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych
Katedra Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Skalskiej pt. *Postrzeganie własnej autonomii a zasoby radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową*, przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Stanisławy Byry, prof. UMCS

Przedłożona do recenzji praca ma charakter obszernego, liczącego 454 stron opracowania o charakterze empirycznym.

Pani mgr Katarzyna Skalska postawiła sobie za cel zbadanie „charakteru zależności pomiędzy postrzeganiem autonomii a zasobami radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową” (s. 10), tym samym wpisując się w nurt badań poświęconych autonomii, samostanowienia czy podmiotowości osób z niepełnosprawnościami. Jest to kierunek ważny ze względu na swój związek z jednym z podstawowych paradygmatów współczesnej pedagogiki specjalnej jakim jest paradygmat emancypacyjny (podmiotowości i autonomii). Jak podkreśla Amadeusz Krause (2010, s.208) „podstawą emancypacji jest nabywanie przez te osoby podmiotowości i autonomii, a na ich podstawie odzyskanie wolności, którą przez niepełnosprawność utraciły”. Takie ujęcie ważne zarówno ze względów społecznych, jak i jednostkowych pozwala nie tylko lepiej poznać zasoby osobiste osób z niepełnosprawnościami, ale także wykorzystać ich potencjał dla wyrównywania szans i rzeczywistej inkluzji we współczesnym świecie. Zgodne jest także z postulatami Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (2006), w której jedną z podstawowych zasad omawianych w Artykule 3 „jest poszanowanie przyrodzonej godności, autonomii osoby, w tym swobody dokonywania wyborów, a także poszanowanie niezależności osoby”. W sytuacji zwiększającego się udziału osób z niepełnosprawnościami - w tym z niepełnosprawnością ruchową - w populacji osób studiujących, wybór takiego przedmiotu i celu badań stanowi o wartości ocenianej pracy. Przyczynia się tym samym do wypełnienia jednego z warunków stawianych pracom doktorskim czyli oryginalnego rozwiązania ważnego i oryginalnego problemu badawczego.

Oceniając rozprawę doktorską, najpierw odniosę się do struktury treści oraz teoretycznych podstaw badań, w dalszej części skupię się na założeniach metodologicznych i prezentacji wyników badań własnych Doktorantki, aby przejść do sformułowania konkluzji końcowej.

Struktura pracy oraz teoretyczne podstawy badań

Struktura pracy ma uporządkowany, poprawny układ, typowy dla opracowań naukowych o charakterze empirycznym, zawierający część teoretyczną, metodologiczną i empiryczną. Rozprawa składa się ze wstępu (ss. 9-14), ośmiu rozdziałów merytorycznych (ss. 15- 361), zakończenia (ss. 362-366), bibliografii obejmującej publikacje polskie, ale także aż 147 anglojęzyczne (ss. 367-429), wykazu tabel i schematów (ss. 430-437) oraz ośmiu aneksów: Kwestionariusza wpływu na uczestnictwo i autonomię (KWUA), Mini -Cope – Inwentarza do pomiaru radzenia sobie ze stresem, Skali odczuć wobec własnej osoby i poczucia kompetencji (SLCS-R), Skali uogólnionej własnej skuteczności (GSES), Kwestionariusza nadziei podstawowej (BHI-12), Skali wsparcia społecznego (SWS), Wielowymiarowej skali akceptacji utraty sprawności (WSAUS) oraz Kwestionariusza ankiety własnej konstrukcji.

Pierwszy rozdział teoretyczny został zatytułowany „Studiowanie osób z niepełnosprawnością na tle wczesnej dorosłości”. Jak pisze Autorka, rozdział ten zawiera „treści, które dotyczą charakterystyki okresu wczesnej dorosłości i jej uwarunkowań związanych z niepełnosprawnością, jak również procesu studiowania, ze szczególnym uwzględnieniem studentów z niepełnosprawnością ruchową” (s. 15). Cztery podrozdziały (z których dwa ostatnie są dodatkowo podzielone) w oparciu o literaturę przedmiotu z zakresu psychologii, socjologii oraz pedagogiki prezentują zarówno wybrane definicje wczesnej dorosłości, jak i cechy rozwoju osób z niepełnosprawnościami w odniesieniu do zadań tego okresu życia czy psychospołeczne funkcjonowanie grupy studentów z niepełnosprawnościami z naciskiem na zagadnienia poświęcone potrzebom oraz przystosowaniu studentów, a także wybrane aspekty edukacji wyższej w odniesieniu do tych osób. W trakcie dalszej lektury pracy nasunąć się może pewna refleksja. Przy opisie grupy badawczej w części metodologicznej Autorka stwierdza, że niektórzy spośród badanych przez nią studentów nie pozostają w okresie wczesnej dorosłości (nie podając ile jest to osób) czy pisze o powstaniu niepełnosprawności u jednego ze studentów w wieku 39 lat. W świetle tych informacji opisanie w rozdziale teoretycznym studiowania osób z niepełnosprawnością na tle wczesnej dorosłości wydaje się nie do końca adekwatne do opisywanej przez Doktorantkę grupy badawczej. Jak dowiadujemy się z opisu grupy osób badanych przedział wiekowy mieścił się między 19 a 52 rokiem życia,

co niewątpliwie wykracza poza okres wczesnej dorosłości. Z drugiej strony można zrozumieć, że mgr K. Skalska początkowo zakładała, że badani studenci będą młodymi dorosłymi, a uzyskując ankiety także od osób w okresie średniej dorosłości nie odrzuciła ich, ponieważ – jak pisze na s. 193 – „odzwierciedlają rzeczywistość społeczną uczelni wyższych w Polsce”. Być może ta informacja – o zauważalnym „rozcąganiu się” wieku przypadającego na okres studiowania, wraz z podaniem pewnych danych statystycznych – byłaby ważna w tej części pracy.

Podsumowując, rozdział ten jest wyczerpujący, oparty na współczesnej literaturze przedmiotu, świadczy o dobrej znajomości tematyki. Jednocześnie ma charakter bardziej sprawozdawczy (opisujący kolejne zagadnienia) niż syntezujący czy krytycznie odnoszący się do prezentowanych podejść czy badań, co niewątpliwie jest pożądane w pracach o charakterze naukowym.

W rozdziale drugim dotyczącym autonomii, p. mgr Katarzyna Skalska przybliży ten termin w różnych dyscyplinach naukowych (filozofii, socjologii, psychologii i pedagogice) ze szczególnym naciskiem na pedagogikę specjalną oraz – ze względu na badaną grupę - wyodrębniając autonomię w sytuacji niepełnosprawności ruchowej. W tej części ponadto dokonuje charakterystyki niepełnosprawności ruchowej oraz poddaje analizie znaczenie autonomii dla osób z tym rodzajem niepełnosprawności.

Także ten rozdział świadczy o dobrym przygotowaniu merytorycznym Autorki, sięgającej do najważniejszych pozycji literatury przedmiotu – zarówno rodzimej, jak i anglojęzycznej. Pewien niedosyt pozostaje, jeśli chodzi o podejście p. mgr Katarzyny Skalskiej do prezentowanego materiału. Podobnie jak w rozdziale pierwszym, Autorka prezentując poglądy wybranych autorów dotyczące opisywanych wątków, stosunkowo rzadko je porównuje, szuka podobieństw czy różnic, a jeszcze rzadziej przedstawia własne zdanie na omawiane zagadnienia. Jak pokazuje lektura dalszych części pracy, nie jest to umiejętność niedostępna Doktorantce, z pewnością wymaga stałego doskonalenia.

Kolejny rozdział zatytułowany został „Wybrane zasoby radzenia sobie”. Poświęcony został zasobom radzenia sobie z niepełnosprawnością oraz jej skutkami, które stanowią istotny element w kształtowaniu autonomii studentów z niepełnosprawnością ruchową. Autorka wyjaśnia w nim pojęcie zasobów radzenia sobie, opisuje cztery z nich jako – jak pisze – mające „szczególne znaczenie dla funkcjonowania studentów z niepełnosprawnością ruchową, w tym

postrzegania przez nich własnej autonomii” (s.142): samoocenę, przekonanie o własnej skuteczności, nadzieję podstawową oraz wsparcie społeczne. W kolejnym podrozdziale omawia wybrane badania dotyczące zasobów radzenia sobie studentów z niepełnosprawnością ruchową. Również ten rozdział świadczy o erudycji Doktorantki i dobrym „panowaniu” nad zgromadzoną literaturą przedmiotu. W mojej opinii jest najlepiej opracowany w tej części pracy – Autorka dokonuje tu pewnych uogólnień, porównań, nieco śmieiej prezentuje własne opinie.

Reasumując, część teoretyczna pracy została prawidłowo skonstruowana. Pani mgr Katarzyna Skalska umiejętnie przedstawia zagadnienia dotyczące psychospołecznego funkcjonowania osób z niepełnosprawnością ruchową w okresie wcześniejszej dorosłości w aspekcie ich studiowania oraz problematykę autonomii i zasobów radzenia sobie ze skutkami niepełnosprawności opierając się na bogatej literaturze przedmiotu, potwierdzając swoje kompetencje intelektualne istotne w drodze do awansu akademickiego. Tym samym spełnia ważny warunek: wykazuje się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie naukowej, w której zrealizowała swój projekt badawczy.

Metodologia badań

Rozdział czwarty dotyczący założeń metodologicznych badań własnych zawiera uzasadnienie podjętej problematyki, opisuje cel badań, problemy badawcze i hipotezy, a także zmienne i wskaźniki oraz metodę, techniki i narzędzia zastosowane przez Autorkę w jej eksploracjach empirycznych Ponadto w rozdziale tym została opisana badana grupa oraz wymienione zastosowane metody statystycznej analizy danych.

Mgr Katarzyna Skalska swoje badania dotyczące autonomii i zasobów radzenia sobie z niepełnosprawnością słusznie wiąże z biopsychospołecznym modelem niepełnosprawności. Jak sama pisze: „W podjętym projekcie badawczym autonomia studentów z niepełnosprawnością jest rozumiana jako samodzielność w wykonaniu zadań, podejmowaniu ról społecznych, w których jednostka z niepełnosprawnością ujawnia potrzebę samostanowienia i podejmowania decyzji.” (s. 176). Odnosząc się do holistycznego ujęcia zjawiska niepełnosprawności oraz podkreślając znaczenia podmiotowości w życiu osoby z niepełnosprawnością, Autorka wyczerpująco wyjaśnia wybór tematyki badawczej. Świadczy to o dobrym przygotowaniu i solidnym namyśle poprzedzającym zaplanowanie i przeprowadzenie projektu badawczego. Projekt został osadzony w strategii ilościowej, co wiąże się zarówno z postawionym celem, jak i przyjętymi przesłankami teoretyczno-praktycznymi. Doktorantka zastosowała metodę sondażu diagnostycznego, techniką było

ankietowanie. Wykorzystała osiem narzędzi badawczych (w tym jedno z nich to ankieta własnej konstrukcji), zamieszczonych w aneksach i szczegółowo opisanych w podrozdziale 4.4.

Celem badań Doktorantki jest „określenie charakteru zależności między postrzeganiem własnej autonomii a zasobami radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową” (s. 177). Aby go zrealizować formułuje Ona problem główny oraz osiem szczegółowych pytań badawczych. Ponieważ badania – o czym pisze m.in. w pytaniu 4 i 5 - odnoszą się do czterech wybranych zasobów radzenia sobie z niepełnosprawnością, a nie wszystkich wymienianych w literaturze przedmiotu, słusznym wydaje się uwzględnienie tej informacji w problemie głównym. Brzmi on: „Czy istnieje, a jeśli tak, to jaka jest zależność między postrzeganiem własnej autonomii a zasobami radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową?” (s.178). Zgodne z rzeczywistym stanem przeprowadzonych badań byłoby napisanie „a wybranymi (albo jak w pytaniu 4 – „uwzględnionymi”) zasobami radzenia sobie”. Podobną uwagę mam do pytania 5 („Jaka jest korelacja pomiędzy radzeniem sobie i zasobami radzenia (samooceny, przekonania o własnej skuteczności, nadziei podstawowej, wsparcia społecznego) a postrzeganiem autonomii u badanych studentów z niepełnosprawnością ruchową?” s.178). Dla większej czytelności oraz zgodności z hipotezą I należałoby napisać nie „radzeniem sobie” a „strategiami radzenia sobie”.

Autorka do problemów badawczych o charakterze zależnościowym stawia siedem hipotez, jednocześnie słusznie pisząc, że „do pytań badawczych o charakterze diagnostycznym nie zostały sformułowane hipotezy badawcze, ponieważ mogłyby one wpłynąć na końcowy wynik prowadzonych badań” (s. 179). W rezultacie hipotezy odpowiadają na pytania szczegółowe 5 (hipotezy I, II, III, IV i V) oraz 7 (hipoteza VI) i 8 (hipotez VII). Dla większej czytelności warto byłoby taką informację zamieścić. Na podkreślenie zasługuje wyczerpujące osadzenie postawionych hipotez w wynikach badań z poruszanej tematyki.

Autorka prawidłowo sformułowała zmienne i wskaźniki (ich zestawienie zostało czytelnie przedstawione w tabeli 1, s. 185-186, gdzie zmiennym i wskaźnikom przyporządkowane zostały zastosowane narzędzia badawcze).

Doktorantka opisuje grupę badawczą złożoną ze 128 studentów z niepełnosprawnością ruchową z różnych ośrodków akademickich. Przy opisie kierunków studiów, jakie deklarowali Badani znaleźć można pewną niezręczność językowo-logiczną. Pani mgr Katarzyna Skalska pisze: „na pozostałych kierunkach studiów był jeden student z niepełnosprawnością ruchową”

(s. 194), następnie wymienia po dwukropku 27 kierunków. Takie sformułowanie sugeruje studiowanie przez tę osobę tych wszystkich kierunków (?!). Wymagałoby to wyjaśnienia. Kolejna nieścisłość dotyczy uzasadnienia przez Autorkę reprezentatywności grupy badawczej m.in. ich uczęszczaniem do różnych typów uczelni. Takiej informacji jednakże w podrozdziale 4.6. nie ma, są jedynie podane miejscowości, w których studiują osoby biorące udział w badaniach, bez podawania informacji w jakim typie uczelni wyższej.

Reasumując, część metodologiczna pracy w sposób rzeczowy i wyczerpujący omawia główne założenia badawcze projektu, świadczy o dobrym warsztacie pisarskim i merytorycznym Autorki, a drobne usterki nie umniejszają jej ogólnej wartości.

Prezentacja i interpretacja wyników badań

Prezentacji wyników uzyskanych badań własnych poświęcono trzy kolejne rozdziały pracy (s.198-307). Rozdział piąty dotyczy postrzegania autonomii i zasobów radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową. Rozdział szósty poświęcony został analizie zależności między zasobami radzenia sobie a postrzeganiem własnej autonomii u badanych studentów z niepełnosprawnością ruchową. W kolejnych podrozdziałach szczegółowo omówiono kolejne zmienne spośród zasobów radzenia sobie (samoocenę, przekonanie o własnej skuteczności, nadzieję podstawową i wsparcie społeczne) i ich powiązania z postrzeganiem autonomii u badanych studentów. Rozdział siódmy natomiast dotyczy roli akceptacji niepełnosprawności w ustalaniu zależności między zasobami radzenia sobie a postrzeganiem autonomii u badanych

Doktorantka zastosowała w obliczeniach analizę korelacyjną r-Pearsona oraz krokową postępującą analizę regresji dokonując ich oddzielnie dla grupy studentów z wrodzoną i nabytą niepełnosprawnością ruchową, a w przypadku ustalania zależności między poszczególnymi zasobami radzenia sobie a postrzeganiem autonomii - analizę kanoniczną dla całej grupy badanych studentów. Analizy są wyczerpujące i rzeczowe. Na uwagę zasługuje właściwa proporcja pomiędzy prezentacją danych w formie prawidłowo skonstruowanych tabel, a rzeczową interpretacją opisową uchwyconych zależności, co pozytywnie wpływa na czytelność i dobrą percepcją całości. Dla jeszcze lepszego odbioru można byłoby pokusić się o stworzenie krótkich podsumowań na końcach rozdziałów np. w formie punktów zbierających najważniejsze wnioski. Jest to jednak tylko sugestia, bowiem należy podkreślić, że Autorka obszerne i wyczerpujące podsumowanie przedstawiła w rozdziale ósmym. Jest on przykładem

dobrze poprowadzonej dyskusji, w której Doktorantka odnosi uzyskane wyniki do badań innych autorów. Rozdział ten prezentuje umiejętność, której nieco zabrakło w dwu pierwszych rozdziałach teoretycznych. Tutaj mgr K. Skalska dość sprawnie dokonuje analiz, pewnych podsumowań, i co ważne – przytacza także te badania, które nie potwierdzają uzyskanych przez nią wyników (m.in. K. A. Shogren i in, 2016 czy J. Sztobryn-Giercuszkiewicz 2018, s. 317). Należy to podkreślić, dlatego, że młodzi badacze niekiedy miewają potrzebę potwierdzania swoich tez i wyników, szukając jedynie tych badań, które „zgadniają się” z ich poglądami. Podejście zaobserwowane w pracy Doktorantki dobrze świadczy o jej postawie otwartości, koniecznego obiektywizmu i krytycyzmu wobec własnych działań, a także o dobrej umiejętności korzystania z wielu źródeł, także tych nie potwierdzających uzyskanych wyników. Kolejną wartością tego rozdziału jest przedstawienie ograniczeń badań własnych oraz implikacji poznawczych oraz praktycznych. Jest to dowodem na to, że projekt był przemyślany, właściwie opracowany, a Autorka dostrzega jego ewentualne ograniczenia, jednocześnie dostrzegając i proponując możliwe kierunki dalszych badań w poruszanych obszarach. Stworzenie modelu działań w środowisku akademickim, wspierającego autonomię studentów z niepełnosprawnością, w którym w oparciu o zrozumienie współdziałania ogniw akademickiej społeczności uczącej się (schemat I, s.351) oraz postulowanie działań insercyjnych opartych o wybrane metody pracy (schemat II, s. 358) proponuje się stworzenie środowiska rozwijającego autonomię i zasoby radzenia sobie, jest ciekawą i ważną propozycją. Sprawia, że praca ma istotne walory aplikacyjne.

Rozprawę zamyka Zakończenie stanowiące zwięzłe, ale jednocześnie rzeczowe i wyczerpujące podsumowanie zaprezentowanego projektu badawczego, w którym Autorka umiejętnie ukazuje wnioski płynące z dokonanych analiz.

Reasumując, mimo pewnych uwag krytycznych uznaję także tę część za wartościową i świadczącą o dobrym warsztacie metodologicznym, właściwym osadzeniu w literaturze przedmiotu oraz sprawnym panowaniu nad bogatym materiałem badawczym. Należy dodać, że praca została przygotowana w sposób staranny, poprawny językowo i stylistycznie, co sprawia, że także strona formalna dysertacji nie budzi zastrzeżeń.

Konkluzja

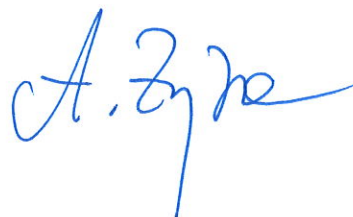
Art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r., poz. 882, 1311) brzmi: „Rozprawa doktorska przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego

(...) powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”.

Podsumowując analizę przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Skalskiej pt. *Postrzeganie własnej autonomii a zasoby radzenia sobie u studentów z niepełnosprawnością ruchową*, stwierdzam, że Autorka wykazała się dużą wiedzą teoretyczną, dobrymi kompetencjami metodologiczno-badawczymi oraz niezbędnymi umiejętnościami samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uznając, że rozprawa mgr Katarzyny Skalskiej spełnia warunki ustawowe stawiane pracom doktorskim wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Agnieszka Żyta, prof. UWM

Olsztyn, 6.08.2020 r.